Усі сходилися в тому, що Генрик Сенкевич не зумів відтворити дійсної історичної картини причин і ходу українсько-польської війни 1648–1654 рр., але вони високо поцінували художню вартість роману «Вогнем і мечем».

Із суджень та поглядів рецензентів випливає висновок, що роман «Вогнем і мечем» страждав упередженістю щодо зображення українців, але художня майстерність та емоційність твору компенсувала історичні неточності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bujnicki Tadeusz. Sienkiewicz w polskiej świadomości historycznej i potocznej // http://www.wsp.krakow.pl/konspekt/14/bujnicki.html
2. http://100v.com.ua/uk/Panteleymon-Kulish-person
3. Антонович В. Польско-русские отношения в современной польской призме (По поводу повести Г.Сенькевича «Огнем и мечем») //Антонович В. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори. – К., 1995. – 814 с.
4. Антонович В., Твори, том І. – Київ: Всеукраїнська Академія Наук, 1932. – 310 с.
5. Польсько-українські війни XVII ст. очима Генрика Сенкевича/ І. Сюндюков//День. – 2010. – 17–18 верес. // http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/plyami-na-soncі
6. Микола Васьків /Світло і тіні Генрика Сенкевича «Вогнем і мечем»: антиукраїнський роман чи твір для «зміцнення сердець»? //http://incognita.day.kiev.ua/svitlo-i-tini-genrika-senkevicha.html
7. Олексій Іванович Дей/ Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI-XX ст.). – Київ : Наукова думка. – 1969 . – 559 с.
8. Томашівський С. Володимир Антонович // ЛНВ. – 1906. – Кн. 3. – 465 с.
9. Ще про одного з героїв Генрика Сенкевича//Новий час. – 1935. – за1 вер. – 22 с.

Лахманюк А.

Науковий керівник – доц. Папуша І. В

ПОЕТИКА ЕМОЦІЙНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ В ЕТЮДІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО «НЕВІДОМИЙ»

Михайло Коцюбинський – один з небагатьох письменників, котрий за допомогою імпресіоністичних вражень та тонкої чутливості до світла, кольору і звуків, зображає психічний стан своїх героїв. Людська психіка не завжди здатна сприймати зовнішні явища цілісно, частіше це відбувається спонтанно та фрагментарно. Подібна розповідь нерідко будується у формі «потоку свідомості». До таких творів належить етюд «Невідомий», в якому нас цікавитиме поетика емоційної невизначеності. Це і буде **метою** статті.

Своє бачення «Невідомого» запропонували чимало авторів: Олександра Черненко («Михайло Коцюбинський – імпресіоніст: образ людини в творчості письменника»), Петро Хропко («Михайло Коцюбинський. У жанрі соціально-психологічної новели»), Аліса Меншій («Топос тюрми у творчості М. Коцюбинського та Г. Косинки»), Ольга Єрохіна («Невідомий» М. Коцюбинського та «Губернатор» Л. Андрєєва як зразки психологічних творів про революцію»).

Монографія О. Черненко фокусує увагу на враженнях: «Тканина вражень в етюді «Невідомий» є переплетена нитками різних площин свідомості. Знаходимо там спомини з пережитих подій, включно з думками про свою нову ситуацію, уявні враження візійного характеру про свою майбутню екзекуцію, разом з розумінням конфлікту між суперечними настановами своєї власної свідомості. Всі ці враження від власної душі випливають одні з одних та спонукають появу все нових, часом хаотичних і несподіваних для самого протагоніста, і творять разом образ безперервної активності людської психіки.» [10, с. 70-71]. Петро Хропко вважає твір «схвильованою піснею про мужність революціонера, що виконав свій священний обов'язок, помстившись карателеві, за яким «курились села», «стікали кров'ю» замучені люди» [9, с. 245]. Аліса Меншій на прикладі етюду досліджує «ворожий сутності людини топос в'язниці» [7, с. 5]. Ольга Єрохіна, як і Олександра Черненко, акцентує увагу на внутрішньому стані персонажа: «Етюд М. Коцюбинського «Невідомий» (1907) – це також живопис внутрішніх суперечок головного безіменного героя: відчуттів вбивці, думок творчого мрійника та вражень пересічної людини з її повсякденними потребами» [2].

Як уже згадувалось, Михайло Коцюбинський будує етюд у формі потоку свідомості. «Замкнувши героя в чотири стіни, письменник вдається до майже «мікроскопічного» дослідження його душевних порухів» [3, с. 289]. Увага фокусується на враженнях, емоційних відчуттях, ретроспекціях та уявленнях. «Письменник культивує такий художній принцип, як перехід від знаковості сюжету до знаковості мікрообразу: замість усезнаючої постаті автора та впевненого авторського голосу домінує слово та суб'єктивне бачення персонажа» [2]. Композиційно твір «зітканий з моментальних внутрішніх вражень від стану душі невідомого героя» [10, с. 70].

Розповідач етюду «Невідомий» першою ж фразою *(«До чого? І звідки бажання?»)* викликає в читача ***відчуття невизначеності***. Незрозуміло, що мається на увазі під цими двома запитаннями. Проте тема життя і смерті, боротьба між цими вічними категоріями, що трактується далі, представляє нам розв'язку: *«Життя лишилось за сими мурами, а тут, серед сірих холодних стін, замкнулась зо мною смерть. Я не боюсь її. Я кликав її на праве діло, і вона прийшла. Узяла жертву, а потому, як вдячний пес, прибилась до моїх ніг… Тепер вона зо мною. Що ж, дивись там з чорних кутків на мою тінь, чигай на мене кривавим оком… Се тобі нагорода»* [4, с. 352]. Тобто, ми дізнаємося, що герой прирік себе на смерть («*…прибилась*

до моїх ніг… Тепер вона зо мною») через якийсь вчинок (швидше за все – вбивство: *«узяла жертву»).* І тепер він перебуває в тюремних стінах, а в цей час перед ним в думках проноситься стрічка пережитого.

Виокремлюємо подвійний ракурс сприймання: «*…бачу своє тіло, простягнене на ліжку, свої великі ноги, узуті у черевики, свої руки, якими я…*» [4, с. 352]. В замкненому просторі, коли людина один на один зі своєю свідомістю, вимальовуються ретроспективні ракурси, котрі хочеться зафіксувати на папері: *«…як мені хочеться взяти перо, обмокнути його у блакить неба, в шумливі води, в кров свого серця і все списати, востаннє списати, що бачив, що почував»* [4, с. 352]. Митець накопичує події власного життя для задуманого твору: *«Се буде мій твір, може, кращий за ті, які читали люди, се буде повість для єдиного читача, найбільше вдячного і чуткого»* [4, с. 352]. Твір неабияк важливий для розповідача-митця, адже він – «нитка, що єднає смерть із життям», своєрідний міст між світлим і темним, радісним і смутним, живим і неживим. Однак спраглому не дають паперу *(«Клапоть паперу, тільки клапоть паперу… Гей, ви, тюремники! Не можна? Що? Людині, що має вмерти?»* [4, с. 352]) і він змушений нанизувати думки (*«Ну, що ж! Може, се й краще. Буду лежати і буду низати, немов намисто, разки моїх думок, без слів, без чорнила і без паперу»* [4, с. 352]). Звідси – етюдність та фрагментарність фраз, уривчастість, емоційна наснаженість мови. Отже, в імпресіоністичній новелі Коцюбинського як лейтмотив фігурує лінія персонажа-письменника.

Фрагментарна розповідь усій подій починається із фрази *«Як раптом залунали всі голоси…»*. До цього була вступна частина: повідомлення про злочин та бажання все зафіксувати. Визвавшись вбити (*«…хто візьме на себе? «Я». То з моїх грудей пекучим льодом вирвалось «я»* [4, с. 353]), розповідач кинув собі виклик – власне самогубство, що в його уявленні постає символічним: *«І зразу встала стіна між мною й товаришами, між мною й життям. Цокнув замок, і в серці замкнулась рішучість»* [4, с. 353]. Символічною також є фраза *«невідомий»*, що ідентифікується з назвою твору, іменує розповідача, про якого ми нічого конкретного не знаємо, і повторюється шість разів в таких контекстах:

1) *«Обійми і поцілунки, а за кілька годин я уже їхав, той* ***«невідомий»****, що… і т. д.»* [4, с. 353];
2) *«Змішавсь з юрбою й ходив. Сірий, чужий,* ***невідомий****»* [4, с. 353];
3) *«Тепер щодня я серед люду, сірий, чужий,* ***невідомий****»* [4, с. 354];
4) *«І знов блукав. Самотній, сірий і* ***невідомий****, немов далека і бліда тінь»* [4, с. 354];
5) *«Мамо!. Тс… тихо… я* ***невідомий****…»* [4, с. 355];
6) *«І щез з-перед мене противний профіль… Що? Щез? Геть все із серця! Я –* ***невідомий****…»* [4, с. 356].

Герой стає невідомим тоді, коли викликається вбити, а, отже, втрачає самого себе. Невизначеність підтверджується відсутністю професіоналізму та продуманого плану (*«Не все відразу. Плану не мав»* [4, с. 353]). Авторська недомовленість та певні натяки уточнюються системою рефлективно-асоціативних думок розповідача.

Схвильований стан людини переноситься на природу: *«Так, було холодно…Сонце стояло якесь безпомічне і нерішуче. Боялось навіть моргнути…»* [4, с. 353]. Картини природи представлені контрастами, які щоразу чергуються в контексті «світле – темне». Світ у сприйнятті Невідомого то сумний, коли він усвідомлює свою загибель, то радісний, коли згадує світлі і радісні моменти життя, що поступово ним втрачаються. Оточення навколо теж сіре, смутне і невідоме. Місто йому уявляється як могила, незабаром до якої потрапить: *«Оглядав город, тепер мені близький так, як могила, город, в якому будинки збились у масу, як вівці у холод»* [4, с. 353].

Невідомий самоідентифікує себе з жертвою: «*Він буде мій*»; намагається дізнатися про неї абсолютно все: вигляд, місце проживання, звички, відпочинок і навіть час харчування та сну. Задумане вдається. Уявлення про світ на даному етапі знову сумне: *«…дім вороже дивився на мене рядами чорних холодних шибок»* [4, с. 353]. Перші вказівки місця проживання наштовхують на припущення про визначення жертви: це багатий держслужбовець. Підтвердженням слугує наступний опис: *«І я знайшов будинок, де він живе. Жовтий, великий, холодний. Казенна будка й казенний сторож, що грів свої руки і скрипів по снігу взад і вперед, як пес на ланцюгу»* [4, с. 353].

Невпевненість думок розповідача підсилює рефрен *«Ага! Се я сказав? Ні, лиш подумав»* [4, с. 353, 354]. Він з'являється під час роздумів про обов'язок задуманої справи, змушує героя ще раз замислитись, відчути важливість власних дій.

У тексті виявлено два натяки про мотив вбивства:

1) *«Мені хотілось очима звалити стіни, побачить* ***того, за ким курились села, за ким люди, як цьковані звірі, стікали кров'ю****»* [4, с. 353];

2) *«Бо всі його знали, бо* ***всім він був ненависний, усім шкодливий, і всі на нього гарчали,*** *як полохливий пес, що боїться вкусити»* [4, с. 354].

Проте такий недоокреслений опис не дає можливість читачеві конкретизувати причину, адже всі наступні твердження характеризують жертву лише з позитивного боку.

Світла картина природи як психологічний стан душі персонажа виступає контрастом до попередньої: *«Яке сьогодні блакитне небо, яке високе і чисте! А золотий сміх сонця!»* [4, с. 354]. Радісні уявлення малюють живий, рухомий світ, в якому дзвінке звучання наповнює душу надією, щастям і навіть любов'ю (*«Дзень-дзелень-дзень… Сіють дзвіночки прозорі згуки…»* [4, с. 354]. З'являється образ особи, що «кинула квітку у серце». Неможливо визначити, хто вона така, оскільки немає чітких окреслень та вказівок. Однак, можемо підкреслити її важливість для розповідача, котрий має намір «спійману квітку нести до самого гробу». Тобто світлий промінь палаючого почуття і вдячність за «гарний і короткий роман» назавжди збережеться в його серці.

Черговий контраст змінює світлу картину на темну: *«Дрібні істоти, що вмерли на небі, спадали на землю, на вічний спочинок, у тихий цвинтар»* [4, с. 354]. В душі героя зростає напруженість. Невідомий повертається до своєї жертви. Образ службовця описаний наратором в найдетальніших щоденних діях, в закритому (кабінет, спальня) і відкритому (вулиця) просторі. Але ніякі описи не вказують на щось зловіще,

навпаки – старець має лише позитивні риси, наче святий. То навіщо вбивати «святу» людину? Враховуючи протилежні дії Невідомого, знову маємо контраст у його вчинках. Поява жертви постає божевільною в його рецепції: тишу порушує гучність і з'являється «восковий профіль» (*«І поки вдивлявся я в той образ, все щезло, розплилось і стало тінню... Що? Тінню? Так... тінню...»* [4, с. 355]).

Свідомість знову нагадала про невідомого, а також ще один важливий образ: *«Мамо!. Тс... тихо... я невідомий...»* [4, с. 355].

Невідомий – самовідданий народний месник, що залишається вірним своїм ідеалам навіть попри власну страту. В його душі закарбувалась «ідея справедливості, яка постає у вигляді революційної помсти в ім'я скривдженого народу» [2]. Але все-таки хто він – месник чи терорист? Варто звернути увагу на таке твердження: «Герой етюду «Невідомий» – член терористичної організації. Зробивши героєм твору терориста, письменник прагнув розкрити саме моральний бік справи, оту самовідданість революціонера, який, помиляючись у виборі засобів боротьби, був непохитний у любові до народу і ненависті до його ворогів» [8]. Значить тероризм героя можна виправдати завдяки любові і справедливості до народу. Петро Хропко вважає, що «новеліст, обравши форму ліричного монологу засудженого до страти героя, глибоко розкрив подвиг революціонера і стимули, які надихнули його не просто на вбивство одного з царських катів, а на герць з усією деспотичною системою» [9, с. 245]. Проте автор не подає своєї точки зору стосовно правильності чи неправильності дій персонажа.

Знову світла картина природи створює контраст: *«...Ніколи перше не думав, що світ такий гарний, що клапоть неба, дерево, сміх, голос людини – приносять глибоку радість і, як повітря, потрібні людям»* [4, с. 355]. Невідомий розуміє, що тільки в такому яскравому світі, красу якого він не завжди помічав, можна по-справжньому радіти життю. І чим глибше розуміє, в яку прірву падає, тим яскравішим в його уявленнях стає світ, бо він його втрачає.

При спостереженні за чиновником в Невідомого виникають безглузді побоювання щодо смерті жертви терору: *«Коли б не вдавився дурною кісткою! Я так боюсь...»; «Коли б ще не сталось лиха... я так боюсь... боюсь випадку, наглої смерті, бо все ж можливо...»* [4, с. 355]. М. Коцюбинський старанно відстежує контроверсійне сходження, своєрідне зживання ката і жертви. Уже за в'язничними мурами кат намагається звільнитися з-під впливу, провівши чітку демаркаційну лінії між помешканням сановника, що асоціюється зі світлом, теплом і комфортом та власним існуванням «серед сірих холодних стін» [7, с. 5]. Він не боїться власної смерті, а боїться можливості не виконання обов'язку, котрий цілком імовірно вважатиметься зрадою. Зв'язок між ними двома неабияк важливий, «в ньому таїться щось таємниче та містичне». Герой настільки узалежнив себе з жертвою, що навіть спланував власне самогубство: *«...поки один з нас живе, другий теж мусить жити. І навіть браунінг ховає дві кулі рядом – одна для нього, друга для мене»* [4, с. 356]. Емоційна схвильованість сповіді смертника забезпечується, насамперед, його трагічною долею: герой усвідомлює фатальність неминучого кінця, розуміє, що передчасно обірване молоде життя нікого не сколихне, адже він залишиться навіки невідомим [9, с. 246].

Отож, сукупність прийомів, застосованих письменником, поглиблює внутрішній ритм твору, насичений психологічними почуваннями, настроями, позасвідомими уявленнями та емоційною палітрою. Така імпресіоністична накопиченість безпосередньо впливає на рецепцію читача і вводить його в стан невизначеності. Читацька рецепція немає можливості прийняти конкретне рішення: засудити героя чи виправдати. Постійне чергування контрастів, малювання особливих образів, нагнітання різноспрямованих запитань тощо створює своєрідну ритмізацію, що не дає можливості визначити напрямок думки реципієнта. Якщо у новелі «Цвіт яблуні» ми спостерігали градаційне нашарування подій, що вели до піку збудження емоцій, то в етюді «Невідомий» все по-іншому. На кожному рівні кожен ракурс спрямований на викликання ефекту емоційної невизначеності, констатованої внутрішніми почуттями та переживаннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. Імпресіоністична поетика М. Коцюбинського // Слово і час. – 1994. – №9-10. – С. 11-17.
2. Єрохіна О. «Невідомий» М. Коцюбинського та «Губернатор» Л. Андреєва як зразки психологічних творів про революцію [Електронний ресурс] / О.Єрохіна. – Режим доступу: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1641.
3. Єфремов С. О. Михайло Коцюбинський // Єфремов С. О. Вибране. Статті. Наукові розвідки. Монографії / Упоряд., передм. та прим. Е. Соловей. – К.: Наукова думка, 2002. – С. 214-310.
4. Коцюбинський М. М. Цвіт яблуні: Оповідання, новели, повісті / М. Коцюбинський. – К.: Рад. шк., 1989. – 560 с.
5. Марко В. Новели М. Коцюбинського "Невідомий" і М. Хвильового "Я (Романтика)"/ Василь Марко. Стежки до таїни слова. – Кіровоград: Степ, 2007. – С. 153-159.
6. Меншій А. М. Модерністська антропологія смерті в малій прозі М.Коцюбинського та М. Хвильового [Електронний ресурс] / А. М. Меншій. – Режим доступу: http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/e_books/visnyk_989 /content/menshiy.pdf.
7. Меншій А. М. Топос тюрми у творчості М. Коцюбинського та Г. Косинки [Електронний ресурс] / А. М. Меншій. – Режим доступу: http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/12/33.pdf.
8. Творчість М. Коцюбинського [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://studentam.net.ua/content/view/4010/116/.
9. Хропко П. Михайло Коцюбинський. У жанрі соціально-психологічної новели / Хропко П. Українська література: Підручник для 10 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. – 6-е вид. – К.: Школяр, 2004. – С. 237-248.
10. Черненко О. Михайло Коцюбинський – імпресіоніст: образ людини в творчості письменника / О. Черненко. – Мюнхен, 1977. – 143 с.